

Pravilo dialektike je bistveni del poklicne etike arhitekta

Intervju z Moniko Fink Serša

Pogovarjali sta se Polona Filipič Gorenšek in Špela Kuhar

Monika Fink Serša je bila rojena leta 1957 v Ljubljani. Njeno delo v času študija je opazil profesor Edvard Ravnikar in jo leta 1978 povabil v skupino za projektiranje in izvedbo Cankarjevega doma, kjer je nato delala do diplome konec leta 1980. Po diplomi je delovala v različnih birojih. V prvi polovici devetdesetih je bila pri ministrstvu za kulturo vpisana v razvid samostojnih ustvarjalcev na področju kulture, leta 2000 pa je ustanovila lastni biro Nava arhitekti. Od leta 2008 ga vodi skupaj s sinom, arhitektom Aleksandrom Lužnikom. Sodelovala je na mnogih natečajih doma in v tujini, številni od njenih natečajnih projektov so bili nagrajeni. Za izvedena dela je skupaj z Aleksandrom Lužnikom in Ano Ocvirk Šafar leta 2013 prejela nagrado zlati svinčnik, leta 2017 Plečnikovo medaljo in leta 2019 nagrado BigSEE Award.

© Boris Vrančić

»V tej skupnosti je bilo zanimivo to, da smo imeli skupne vrtove in skupno ulico. Zasaditve so bile na začetku enotne, vsi smo imeli pred hišo breze, žal se je to kasneje spremenilo, vrtove so pregradili z živimi mejami.«

Kaj je bil razlog, da ste se vpisali na ljubljansko fakulteto za arhitekturo?

Doma so me zelo odvrčali od namere, da bi študirala arhitekturo, saj je oče menil, da je poklic izjemno zahteven, saj zahteva veliko predanost, kar je lahko za žensko težko združljivo z željo po družini. Niso me prepričali, rodila sem se in živela v arhitekturnem okolju. Naš dom je bila ena od prvih vrstnih hiš na Mirju, ki so jo načrtovali arhitekti iz prve generacije študentov profesorja Edvarda Ravnikarja po letu 1945: Marko Šlajmer, moj oče Bogdan Fink, Marjan Lešnik, Jurij Jenšterle in Miloš Lapajne. Zemljišče je bilo v lasti univerze in v prvem nizu dvanajstih hiš sta stanovala tudi profesorja Edvard Ravnikar in Marjan Mušič z družinama. Ustanovili so zadrugo, da so lahko dobili kredit za gradnjo. Hiše so pričeli graditi leta 1955, zgrajene so bile do leta 1957, mi smo se vselili, ko sem bila stara tri tedne. V tej skupnosti je bilo zanimivo to, da smo imeli skupne vrtove in skupno ulico. Zasaditve so bile na začetku enotne, vsi smo imeli pred hišo breze, žal se je to kasneje spremenilo, vrtove so pregradili z živimi mejami. Vendar to ni uničilo načina življenja, veliko smo se družili, se skupaj igrali, skupaj smo tudi odhajali na počitnice, potovali, si pomagali. Danes živi v hišah še pet prvotnih lastnikov ali njihovih potomcev, vendar je najpomembneje, da smo otroci, ki smo živeli »na zadrugi«, kot kraj še vedno imenujemo, še vedno zelo povezani, kot bi bili del velike družine. Hišo mojih staršev ravno preureja sin Aleksander, ki je tukaj preživel velik del mladosti in želi ohraniti duha te soseske.

Koliko hiš je bilo v soseski?

Najprej dvanajst, kasneje je univerza za svoje profesorje postavila še tri nize štirih hiš.

Se vam zdi, da je bila ta zadruga mogoča v času socializma, ko je bilo več poudarka na skupnem dobrem? Je danes to sploh še mogoče?

Ne vem, ali je to še mogoče. Postali smo preveliki individualisti. Trenutno že nekaj let skrbim za svojo nekdanjo sosedo, gospo Lapajne, ki je vdova in nima svojih otrok, pozna se od mojega rojstva in zadovoljstvo je vzajemno. Vprašanje je, kako okolje, ki poudarja individualnost, trga tradicio-

Monika Fink – linorez. Vtis s prvomajskih počitnic v Slovenijalesovem naselju montažnih lesenih hišic (danes bi ga poimenovali glamping) v Pineti pri Novigradu, Istra, 1966.

nalne vezi in spodbuja relativno osvobojenost posameznika glede lastne življenjske poti in identitete, vpliva na preoblikovanje sodobnih družb. Istočasno velik tehnološki napredek briše meje prostora in časa, ki dobivata nove razsežnosti, se pa to nemalokrat odraža v veliki osamljenosti posameznika in v finančnih stiskah, kar ne omogoča niti zagotovitve osnovnega stanovanjskega standarda. Morda družba potrebuje streznitev, ki bi omogočila razvoj novih skupnosti, predvsem za mlade, in načinov povezovanja, tudi za ostarele. Začeli bi lahko s finančnimi mehanizmi – z regulacijo davkov in odloženim financiranjem z jamstvom in podporo državnih ali zasebnih skladov, ki bi neposredno reševali primanjkljaj stanovanj ter tako izboljšali socialni položaj ljudi.

Kako gledate na spremembe tega dela mesta?

Žal se prav vsi deli mesta spreminjajo po vzoru Rožne doline, kjer na mestu vil in manjših hiš gradijo prevelike stanovanjske bloke brez vrtov. Dolgoročnega urbanističnega načrtovanja praktično ni več in posledično tem spremembam, ki jih žal generira izključno kapital, ne bo ušel noben predel mesta. V mestu je neizmerno lepo, če vzdržuješ lep star vrt, ki daje prijetno klimo in ponuja visoko kakovost življenja. Gre v bistvu za družbeno prestrukturiranje celih mestnih predelov, kjer izgubljam priložnosti za umestitev potrebnih ustanov, kot je na primer poslopje nove Drame; ta bi imela primerno mesto na lokaciji Šumija in bi se lahko pod Slovensko cesto povezala z obstoječim poslopjem Drame.

Kakšna je bila vaša pot, potem ko ste se kljub očetovim zadržkom vseeno vpisali na Fakulteto za arhitekturo?

Če začnem še malo pred tem: že kot majhna deklica sem zelo rada sestavljala kocke, veliko sem tudi risala. Obiskovala sem Pionirski dom in risala pri Bogdanu Borčiču in Alenki Gerlovič. Poleg risanja smo se preizkušali v vseh mogočih tehnikah, od tolčenja bakra do oblikovanja gline ... Kasneje sem se v osnovni šoli vključila v likovni krožek, sodelovali smo na različnih tekmovanjih, med drugim tudi s kredami risali po asfaltu. Zmagala sem na mednarodnem grafičnem tekmovanju mladih v Kostanjevici (z linorezom) in na Groharjevi koloniji v Škofji Loki. Za darilo sem prejela komplet najboljših nizozemskih oljnih barv; zdele so se mi tako dragocene, da jih praktično nisem uporabljala. Odrasla sem povezana z naravo in ustvarjalnim svetom. Pri maturi je bil moj izbirni predmet zgodovina umetnosti in arhitekture, kar je bilo poleg risanja dobra podlaga za vpis na Fakulteto za arhitekturo, kljub takratnemu splošnemu mnenju, da je tam že tako preveč deklet.

Kaj vam je ostalo v spominu iz obdobja študija?

Nikoli ne bom pozabila profesorja Antona Bitenca v prvem letniku, ki mi je junija pri oddaji vseh 14 programov rekel, da meni, da jih lahko narišem mnogo bolje, in me napotil v svoj seminar, med starejše kolege, diplomante, kjer sem preživela vse poletje. Gimnazijci nismo imeli znanja iz tehničnega risanja, kot so ga imeli maturantje srednjih tehničnih šol. Naučil me je veččin tehničnega risanja, vztrajnosti, discipline in izjemne estetike. Ker v času, ko sem študirala, ni bilo seminarjev, sem veliko delala po različnih birojih, pri arhitektu Branku Uršiču pri načrtovanju celjske bolnišnice, z njegovimi mlajšimi arhitekti smo sodelovali na kar nekaj natečajih. Asistent Marjan Ocvirk me je povabil v ekipo za natečaj za ureditev novega centra Viča, kjer smo zmagali. Med drugim sem narisala vse perspektive in aksometrijo celotnega kompleksa, ki je v dolžino merila pet metrov, in Marjan Ocvirk je risbo obesil na steno svojega kabineta na Grabnu. Prof. Ravnikar jo je videl in želel študenta, ki je narisal to risbo, v ekipo za načrtovanje Cankarjevega doma. Srečna sem doma o tem povedala očetu; opozoril me je: »Zelo sem vesel zate, a zavedati se moraš, da je profesor zadržan in težko sprejme človeka. Če se misliš temu podrediti, ne bo nič ostalo od tvojega zasebnega življenja.« In še nekaj je rekel: »Zna biti tudi žaljiv do žensk. Pametno je, da prej premisliš, ali si pripravljena potrpeti, ker je sicer bolje, da se mu zahvališ in delo odkloniš.« Sprejela sem in pričela delati v začetku januarja 1978. Prvi dan mi je zelo splošno razložil nalogo in potem se pri moji mizi ni ustavljal več kot dva tedna. Bilo nas je dvajset. Profesor je prihajal v biro vsak dan ob sedmih in deset minut, odšel na kosilo med eno in tretjo uro in ostal do sedmih zvečer. Sodelavcev, ki jih ob tem času ni bilo za mizo, kar nekaj časa ni pogledal. Moral si se podrediti njegovemu ritmu. Meni je zaupal načrtovanje vhoda, del sprejemne dvorane in trg pred vhodom v Cankarjev dom, iz katerega sem potem tudi diplomirala. Prve korekture so bile videti tako, da je stopil do mene in me vprašal: »No, kaj si 'skokodakala'?'« Preslišala sem njegovo pripombo in mu pokazala vse, kar sem pripravila. Miza, polna skic in razmišljanj, ga je zanimala in ostal je najmanj dve uri, po tistem sva imela korekture in pogovore vsak dan. Obiski gradbišča in sodelovanje z izvajalci so bili sestavni del projekta, ki mi ga je zatem popolnoma prepustil. Zgradila sva izjemno spoštljiv in zaupljiv odnos.

Če se vrnemo še malo k študiju: kako ste glede na to, da ste delali v biroju IZTR, sledili študijskim obveznostim?

V času mojega študija (med letoma 1975 in 1980) so ukinili delo pri posameznih profesorjih v studiih, in po tretjem letniku ni bilo več veliko predavanj,

»Žal se prav vsi deli mesta spreminjajo po vzoru Rožne doline, kjer na mestu vil in manjših hiš gradijo prevelike stanovanjske bloke brez vrtov.«

Izsek iz dokumentarnega filma o nastanku Cankarjevega doma *To ni pesem, to je ena sama ljubezen* avtorja Josipa Košute (2000). Posneto leta 1979 v prostorih IZTR – skupina prof. Ravnikarja, kjer rišem načrte vhoda z dvorano in trgov med obema stolpnicama.

imeli smo predvsem posamezne izpite, lahko rečemo naloge iz projektiranja, ki smo jih študentje risali v risalnicah ali doma. Profesor Ravnikar je imel redka, a izjemna predavanja, in imela sem srečo, da sem lahko skoraj tri leta delala z njim in s celotno skupino. Dobila sem popotnico za vse življenje. Bistveno je bilo pridobiti delovne navade, način razmišljanja, ustvarjalni mir in dvom. S tem sem uspešno opravila vse študijske obveznosti in diplomirala v devetem semestru.

Poleg dela smo v tem času s profesorjem tudi veliko potovali. Na izletu po Istri so se nam pridružili tudi Savin Sever, Svetozar Križaj, Marjan Ocvirk in še nekaj študentov. Delo z njim je pomenilo tudi druženje, kuhanje, ogled razstav. Nekoč mi je omenil, da vsak dan najmanj tri ure bere strokovno literaturo. Posojal mi je knjige, ki so potem odpirale nove teme za pogovor. V enem od teh pogovorov mi je leta 1980 rekel, da IZTR nima več prihodnosti in ne smem več delati z njim, saj ni želel, da bi izgubila svoj ustvarjalni potencial.

Kje pa ste delali po koncu dela v IZTR?

Po diplomi sem dobila samostojno delo v Emonaprojektu, kjer sem občasno sodelovala tudi z očetom in z Milošem Lapajnetom. Po priključitvi k Mercatorju sem nekaj let vodila biro Mercator Optima in nato po rojstvu drugega otroka stopila na samostojno pot. Poleg dela na področju arhitekture sem se ukvarjala tudi z industrijskim in grafičnim oblikovanjem. Med drugim sem za SAZU oblikovala knjigo akademika dr. Lojzeta Vodovnika in kasneje še njegovo plaketo, ki jo podeljuje Fakulteta za elektrotehniko za dosežke na področju elektrotehnike.

Kako vidite poklic arhitekta?

Poklic arhitekta zahteva obvladovanje številnih področij, kar pomeni neprestano iskanje kreativnih rešitev pri združevanju vsebinskih, tehničnih in likovnih prvin. Poklic arhitekta je za posameznika predan in odgovoren način življenja, saj arhitekt s svojim delom neposredno vpliva in oblikuje pogoje življenja posameznikov in družbe. V našem okolju je delo arhitekta vedno podcenjeno, čeprav smo prvi pri snovanju, načrtovanju in spremljanju gradnje ter ostajamo vsaj moralno vedno povezani s stavbami, ki jih realiziramo. Ob tem ne smemo pozabiti, da je življenjski cilj vsakega od nas načrtovanje za človeka za danes in jutri, s pogoji za nadaljnji razvoj.

Kaj pa vas najbolj veseli in kaj vas navdihuje?

Veselita me moja družina in moj poklic, pravzaprav je moje življenje in življenje moje družine prepleteno z arhitekturo. Sprostitev iščem v ustvarjalni kulinariki in kulturi vin. Sicer pa zelo rada živim aktivno – med hribi in jadranjem, potovanji in raziskovanji. Navdih nabiram v neokrnjeni naravi, filozofiji, civilizacijah, pestrosti kultur in iskanju lepote. Podpiram raznolikost in se zavzemam za njeno ohranjanje.

»Mislim, da je za razvoj arhitekturne misli in ideje ključno razmišljanje z risbo in skicami, ki jih rišem na roke.«

Rišete na računalnik ali na roke?

Že v drugi polovici devetdesetih sem začela risati na računalnik, ko sem bila povabljena na natečaj za novo poslovno zgradbo v Moskvi. S pomočjo študenta sva vse načrte narisala v elektronski obliki in jih oddala v treh jezikih. Na natečaju sem zmagala in nato med letoma 1996 in 1999 delovala med Kranjem in Ljubljano, vsake tri tedne pa sem najmanj tri dni preživela v Rusiji. Projekt sem realizirala z dobro ekipo arhitektov in tehnikov v Kranju. Takrat sem imela doma štiriletno hčerko, in delo v Moskvi sem organizirala tako, da sem delala ves dan in se večinoma vrnila po treh dneh.

Kljub vsemu mi kasneje obseg in kompleksnost vodenja zahtevnih projektov in biroja nista omogočala, da bi delala z grafičnimi programi. Mislim, da je za razvoj arhitekturne misli in ideje ključno razmišljanje z risbo in skicami, ki jih rišem na roke.

Kdo je v vaši odsotnosti skrbel za hčerko?

Brez svojega moža ter mame in očeta tega ne bi zmogla.

Ste kdaj kot ženska opazili, da ste bili spregledani ali da vas niso jemali resno?

Nikoli nisem občutila česa slabega zato, ker sem ženska. Veliko sta mi dala tudi okolje in družina, v kateri sem odraščala, predvsem moj oče. Ljubezen in občutek varnosti, ki mi ju je dajal, nista bila nikoli posesivna. Zahteval je, da prevzamem odgovornost za oblikovanje ciljev, odločitev in dejanj. Kar pomnim, me je navajal na samostojne odločitve in upošteval moje mnenje – to je nedvomno pripomoglo k temu, da nimam predsodkov in da sem razvila zdravo mero preudarnosti in samozavesti. Dekle, ki vidi, kako se oče obnaša do žene, mame, babice in drugih žensk, nezavedno privzame neobremenjen odnos do nasprotnega spola; to velja tudi za dečke.

Kako izbirate svoje sodelavce? Trenutno vas je v biroju enajst.

Igra spol kakšno vlogo?

Nikoli ne izbiramo sodelavcev glede na spol. Pogosto vzamemo na prakso študente in velikokrat se po zaključku študija pridružijo biroju. Pri izbiri je pomembno, kako radovedni so, koliko so pripravljeni slediti, logično razmišljati in kakšno stopnjo koncentracije dosežajo; to je pogoj za uspešen razvoj posameznika, za kar pri nas skrbimo, zato jih spodbujamo. Ni toliko pomembno, kakšno mapo ti prinesejo. Pomembno je, kako se jim iskrijo oči, koliko so odprti za nove izzive, koliko sebe so pripravljeni dati. Menim tudi, da je za uspešno delo arhitekturne prakse zelo pomembno, da ima sodelavce iz različnih generacij.

Tudi v vašem biroju delujete predstavniki več generacij. Kako sodelujete s svojim sinom, s katerim skupaj vodita biro? Kako se tu odraža razlika v letih?

Sodelujeva že petnajst let in s svojim prihodom se je kot izjemno ustvarjalen mlad arhitekt zavzel za redno udejstvovanje na natečajih, ki so nujno potrebni za ohranjanje vitalnosti arhitekturne prakse. Aleksander je dodal novo kakovost in zagon. Razlika v letih in spolu privede do zelo različnih pogledov, najina mnenja se nemalokrat krešejo, vendar v dobrem smislu. Naše delo poteka v timih in nabor različnih generacij omogoča neprestan razvoj ter tehtanje idej in rešitev.

Bi lahko rekli – če ostanemo pri vajinem delu – da obstaja razlika v načinu dela, da gre za ženski oziroma moški princip?

Naši naročniki so tako poslovni subjekti kot tudi zasebni naročniki, in z njimi običajno v vseh fazah projektiranja in izvedbe komunicirava oba, odvisno

© ZAPS

Podelitev nagrade zlati svinčnik ZAPS za projekt tehnološkega parka RC IKT v Kranju (2013); na fotografiji skupaj s sinom Aleksandrom Lužnikom, m. i. a.

tudi od obsega del. Pri projektiranju nisem nikoli ločevala dela po ženskem ali moškem principu, predvsem ker sposobnosti, ki jih mora imeti in pridobiti arhitekt, da lahko uspešno opravlja svoj poklic, niso vezane na spol, ampak na posameznika in na njegov odnos do dela, odgovornost, težnjo po izpopolnjevanju in napredku. Menim, da se ženska in moški dopolnjujeta tako, da je za uspešno delo koristno – če ne potrebno – sodelovanje obeh. Arhitektura se ukvarja z družbo kot celoto, ustvarja pogoje za bivanje in delo ter mora v čim večji meri in pravično zadostiti potrebam vseh.

V pogovorih nam mlade arhitektke zaupajo, da jih je strah imeti otroka. Nas je družba pripeljala do tega, da se moramo odločiti, da ne bomo mame? Kako je bilo v vašem času?

Zanimivo vprašanje, ki pa se odraža v vseh poklicih. Od nekdanj sem si želela imeti otroke, in ker sem bila sama edinka, sem si želela več kot enega. V času, ko sem se odločala za otroke, žensk niso ustrahovali. Pri prvem otroku sem v času porodniške celo v nočnih urah risala natečajni projekt in se pripravljala na strokovni izpit – in s tem nisem ogrozila niti otroka niti materinstva. Danes je bistvena razlika predvsem v delovnem času: nekoč je trajal od sedmih do dveh, en dan v tednu pa smo delali do petih. To ni primerljivo z današnjim časom, ko morajo starši delati praktično ves dan.

Kdaj pa ste stopili na samostojno pot?

Na samostojno pot sem stopila po rojstvu drugega otroka, ker sem želela več časa posvetiti otroku do vstopa v šolo; zaprosila sem za status samostojne ustvarjalke, kasneje, ob vstopu hčerke Karoline v šolo, pa ustanovila lastni biro.

Poleg projektiranja se lotevate tudi raziskovalnih nalog, nam lahko poveste kaj več o tem?

Leta 2014 sem bila s svojim predlogom izbrana za vodenje evropskega projekta BUILD SEE, ki je raziskoval »odpravljanje razkoraka med kazalniki EU in njihovim praktičnim izvajanjem v zeleni gradnji in ekološko-socialni prekalifikaciji stanovanjskih območij v regijah jugovzhodne Evrope«. To je bil projekt teritorialnega sodelovanja, ki se je začel januarja 2013 in je trajal do konca leta 2014. Osredotočal se je na načrtovanje mest in podeželja na

© Milena Rupar

Posneto leta 2021 pred vhodom v CD, za razstavo Centra arhitekture Slovenije o arhitektkah, ki so zaznamovale naš prostor, pripravljeno v okviru mednarodnega projekta MoMoWo – Ustvarjalnost žensk od modernizma dalje (Women's Creativity since the Modern Movement).

podlagi načel trajnostnega razvoja. Vključenih je bilo devet držav: Italija, Avstrija, Madžarska, Slovenija, Hrvaška, Romunija, Bolgarija, Albanija in Grčija. Z raziskavami smo se osredotočili na gorenjsko regijo, vključili smo vseh osemnajst občin, kjer je odliv lokalnega prebivalstva, predvsem mladih, velik in dnevna migracija spreminja podeželje v spalna naselja. Na podlagi izdelanega nacionalnega poročila smo se ukvarjali s sociologijo prostora, izdelali študijski primer ter izvedli več delavnic, kjer smo predvsem iskali rešitve za ohranjanje in oživiljanje podeželja. V okviru projekta sem na Bledu organizirala mednarodno konferenco. Zaradi aktualne teme, ki smo jo raziskovali, me je vodilna partnerica ob zaključku projekta povabila v Bukarešto, kjer sem imela zaključno predavanje.

To so tudi vrednote programa Novi evropski Bauhaus.

Mislím, da so ugotovitve in orodja, ki smo jih predlagali, prav to! Projekt je bil zelo dobro sprejet, a se na žalost ni zgodilo nič konkretnega, ostajamo ujetniki ozkih interesov brez vizije za prihodnost. Ni vseeno, kaj zapuščamo našim otrokom in prihodnjim generacijam – če zase in za svoje družine ne vidijo prihodnosti, za vedno zapustijo okolje.

Tu se spet lahko dotaknemo radovednosti, ki je ključna za razvoj misli. Da se vedno poraja nekaj novega, da se ne ponavljaš, da je vsak projekt svoja zgodba ...

To je bila tudi osnovna misel profesorja Ravnikarja in pogosto se je je dotaknil. Opazovanje, radovednost in potem prve zamisli, kreiranje, dvom in odločitve. Arhitekturna misel se nikoli ne zaključí, projekt, ki ga oddamo, je primerljiv s fotografijo kadra v filmu. Potem postaneš kritik lastnega dela oziroma vidiš, kje je treba še kaj izboljšati, popraviti, se kaj naučiti. Prav v tem se prepozna poglobljena kakovost našega poklica. Iz tega sta razvidni predanost in odgovornost arhitekta in družbe. Žal naše grajeno okolje redko odraža to kakovost in nemalokrat dobra arhitektura sproži negativne odzive.

Arhitektura ima veliko moralno dolžnost, da kritično preuči in ovrednoti vse naravne in ustvarjene danosti, ohrani kakovost in jo ustvarjalno nadgradi za trenutne in prihodnje potrebe. Skratka, pravilo dialektike je bistveni del poklicne etike arhitekta in zrcali njegovo ustvarjalnost.

»Arhitektura ima veliko moralno dolžnost, da kritično preuči in ovrednoti vse naravne in ustvarjene danosti, ohrani kakovost in jo ustvarjalno nadgradi za trenutne in prihodnje potrebe.«